

Радомир Ј. ПОПОВИЋ*

Историјски институт

Београд

ДЕЛАТНОСТ ПРВОГ РУСКОГ КОНЗУЛА У СРБИЈИ ГЕРАСИМА ВАШЋЕНКА 1838–1843. ГОДИНЕ**

Апстракт: У раду је приказана делатност првог руског конзула у Србији Герасима Васиљевича Вашћенка. Вашћенко је први званични конзул Руског царства у Србији (1838–1843). Његова служба прошла је кроз три етапе: борбу против ширења британског утицаја у Србији и рад на свргавању кнеза Милоша, сарадња и подршка влади кнеза Михаила и на крају сукоб са уставобранитељима 1842/43. Дочекан с великим очекивањима 1838. Србију је тихо напустио 1843. Вашћенко је добрим делом својим тврдим ставом допринео захваљујући српско-руских односа на почетку пете деценије 19. века.

Кључне речи: Вашћенко, руски конзул, Русија, Србија, 1838, кнез Милош, уставобранитељи, 1843.

Најзначајнији спољнополитички савезник Србије у 19. веку била је Русија. Србија је своју државност обновила колико сопственом борбом, толико и руском дипломатском подршком. Упркос русофилским осећањима српског народа и симпатијама руских просвећених кругова према Србима, у политичким односима између Србије и Русије у 19. веку било је периода када су ти односи били хладни и пуни неразумевања. Као империјална сила, Русија је своју међународну позицију градила односом према осталим великим силама, док је Србија тежила да циљеве

* gjpopovic@gmail.com

* radomir.popovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): Подстицају и искушења европске модерне* (Ев. Бр. 177031).

националне политике оствари, првенствено, уз помоћ Русије. Када би покушала да нађе савезника на другој страни, наилазила је на руско неразумевање, па чак и противљење. Службовање првог руског конзула у Србији Герасима Васиљевича Вашћенка (1838–1843) један је од периода помућених српско-руских односа. Треба нагласити и то да су пре Вашћенка руски дипломатски изасланици у Србији били Константин Константинович Родофиникин (1807–1809), Теодор Иванович Недоба (1809–1813), Марко Ивелич (1812), официри-чланови комисије за разграничење Србије и Османског царства – Коцебу и Сашаљски (1830/31), Андреј Феодорович Будберг (1834), Петар Иванович Рикман (1835) и кнез Василије Андрејевич Долгоруков (1837).

У српској историографији Вашћенково конзулство у Србији, уосталом, као и српско-руски односи од четврте до шесте деценије 19. Века, нису били предмет посебних изучавања и приказани су уопштено у монографијама које се баве другим темама.¹ Са друге стране, у руској историографији постоје бројне студије о руској спољној политици средином 19. века из којих је могуће пратити главне правце те политике и уочавати промене.²

Средином тридесетих година 19. века Србију је потресала политичка и уставна криза. Укидањем Сретењског устава 1835. године Османско царство, као сизеренска сила и Русија као покровитељ српске аутономије, уз подршку Аустрије, ставиле су до знања кнезу Милошу да се либералне идеје – изражене у Сретењском уставу – не могу примењивати у Србији. Русија је као протектор српске аутономије преузела одлучујућу

¹ М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, I–III, Београд 1908, 1909, 1912; В. Поповић, *Источно питање, Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд 1928; Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842–1853*, Београд 1932; В. Вучковић, *Српска криза у Источном питању 1842–1843*, Београд 1957; Р. Љушић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 1986; Исти, *Прво намесништво 1839–1840*, Београд 1995; М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања, Историја Срба у Новом веку 1492–1992*, Београд 2007.

² И. С. Достян, *К вопросу об англо-русском соперничестве в Сербском Княжестве в 30-е годы XIX в.*, Советское славяноведение 6 (1966) 17–30; В. А. Георгиев, *Внешняя политика России на Ближнем Востоке в конце 30 – начале 40-х годов XIX в.*, Москва 1975; Н. А. Дулина, *Османская империя в международных отношениях (30-40-е годы XIX в.)*, Москва 1980; *Международные отношения на Балканах 1830–1856 гг.*, Москва 1990; К. В. Никифоров, *Сербия в середине XIX в. (начало деятельности по объединению сербских земель)*, Москва 1995; Е. П. Кудрявцева, *Россия и Сербия в 30-40-х годах 19. века*, Москва 2002; Иста, *Русские на Босфоре, Российское посольство в Константинополе в первой половине XIX века*, Москва 2010.

улогу у редакцији будућег српског устава, па су с тим у вези доласци руских дипломата у Кнежевину: генералног конзула у Влашкој П. И. Рикмана (1835) и царевог ађутанта В. А. Долгорукова (1837).³ Кнежевина Србија је услед уставне и политичке кризе у другој половини четврте деценије 19. века постала поље дипломатског надметања Русије и Велике Британије. Кнез Милош у настојању да сачува аутократски начин владавине покушавао је спољну политику Србије да веже за В. Британију. Именовање Лојда Џорџа Хоцеса 1837. за конзула у Кнежевини имало је за циљ учвршћивање британског и сузбијање руског утицаја. Опозиција у Србији подршку је пронашла у Русији.⁴ То су, у најкраћем, околности које су претходиле постављењу првог званичног дипломатског представника Русије у Србији.

* * *

Герасим Васиљевич Вашћенко (1790–?) је попут већине руских дипломата који су службовали на територији Османског царства каријеру започео у руском посланству у Цариграду (1817–1821; 1826–1828). Ту је као драгоман (преводилац) усавршавао француски и турски језик и стицао практична знања неопходна за рад у дипломатији. У време грчког устанка био је секретар комисије за збрињавање грчких избеглица у Одеси (1821–1826), па члан руске делегације на преговорима са Турцима у Акерману (мај–октобар 1826) и члан руске мисије у Влашкој и Молдавији (1828–1830). Први је руски конзул на територији данашње Бугарске у Сливену (1830–1833). Потом је од 1833. до 1835, задржавши звање конзула, управљао Трговачком канцеларијом у посланству у Цариграду, одакле је именован за конзула у Молдавији (1835–1837) и конзула у Оршави (1837–1838).⁵

³ Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, 374–376; *Политические и культурные отношения России и Сербии в 30-50-е годы XIX века, Документы российского МИД*, Москва 2013, 51–53 (даље: *Политические и культурные отношения*).

⁴ *Международные отношения на Балканах*, 137–138; М. Гавриловић, *Почеци дипломатских односа Велике Британије и Србије*, Из нове српске историје, Београд 1926, 98–194.

⁵ Е. П. Кудрявцева, *Русские на Босфоре*, 141–178; О. В. Медведева, *Деятельность российского консула в Сливене Г. В. Ващенко (1830–1833 годы)*, *Славяноведение* 4 (1999) 71–76. <http://www.rusdiplomats.narod.ru/vaxenko-gv.html>; Р. Љушић, *Руски конзул Вашћенко о приликама у Босни и Херцеговини крајем тридесетих и почетком четрдесетих година XIX века*, *Историјски часопис* 29–30 (1983) 327–338.

Кнез Милош је на почетку владавине био заинтересован за успостављање дипломатских веза са петроградским двором, али после стицања аутономије није поновио тај захтев.⁶ Када је 1836. отворен аустријски конзулат у Београду, руски посланик у Цариграду А. Бутењев предлагао је канцелару К. Неселродеу у новембру исте године да се у Београду оснује конзулат, али је предлог одбијен.⁷ Русија, иако није имала дипломатског представника у Србији, из конзулата у Букурешту пратила је збивања у Кнежевини одакле су обавештења прослеђивана у посланство у Цариград и Министарство иностраних дела. Отварање британског конзулата у Србији подстакло је Русију на живљу активност. Већ 1837. године у Оршави, недалеко од српске границе, основан је конзулат у којем је конзул Вашћенко био задужен да надзире руску трговину на Дунаву, али и да прати политичку ситуацију у Србији.⁸ После поменуте мисије В. А. Долгорукова убрзано је слање дипломатског представника Русије у Србију, који је у Кнежевини требало да оснажи руски утицај и пресече нежељене стране упливе.⁹

Вашћенкова петогодишња конзулска служба у Србији прошла је, условно, кроз три фазе. У прве две године радио је најпре на сузбијању британског утицаја у Србији, увођењу устава и закона у живот, те прогонству кнеза Милоша са власти. Потом је током 1841/42. године подржавао владу кнеза Михаила која је водила проруску политику. Последња година његова службе у Србији, од Вучићева буне 1842. до смене 1843. године, обележена је сукобом са уставобранитељима и заостравањем српско-руских односа.

⁶ Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, 360.

⁷ *Политические и культурные отношения*, 79–86.

⁸ Тиме је опозиција у Кнежевини успоставила непосредну везу са руском дипломатијом. О Вашћенковим везама са српском опозицијом у Оршави видети: Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*, Београд 1901, 567–568.

⁹ *Международные отношения на Балканах*, 139. Почетком 1838. опозиционо настројени Савет молио је руског посланика у Цариграду Бутењева да убрза именовање руског конзула у Србији. „[Совјет] је уверен, да без руског конзула у Србији, нема среће Србији, поретка и благостања, и зато моли он ваше високоблагородије, да би имали милост и објавити или књазу Долгоруку, или самоме министарству ово бедно стање наше и умолили у име доборжељајући и Русији с душом и срцем привржени Србаља, да би убрзали долазак конзула руског у Србију, кога очекују као што су Израелћани Месију свога очекивали” (*Политические и культурные отношения*, 102).

* * *

Министарство иностраних дела Русије упућујући Вашћенка у мисију у Србију јануара 1838. није га разрешило конзулског положаја у Оршави („сохранаяя впрочем, носимое вами звание консула в Орсове”).¹⁰ Инструкције Министарства иностраних дела биле су прецизне. Вашћенко је кнезу Милошу требало да саопшти да „императорски двор” води рачуна о интересима Србије, која жели да српски народ живи у миру, користећи погодности које су му обезбеђене уговорима Русије с Портом. Кнеза је требало да саветује на покорност према султану и удовољењу тежњи народа у вези унутрашњег уређења („сообразно начертаниями [руског-прим. Р.П.] министерства”) и обећа царску милост уколико у потпуности испуни захтеве које му је уручио кнез Долгоруков. Код чиновника и народних првака треба да подстиче приврженост према Русији и да народу указује на важност очувања православне вере и одврати од повођења за страним обичајима и утицајима.¹¹

Вашћенко је из Оршаве, Панчева и Вишњице дошао у Београд 22. фебруара 1838. године¹² „на простим таљигама”. Долазио је са извесним предубеђењем коју страну треба подржати – опозицију.¹³ Истог дана састао се са Јевремом Обреновићем и Томом Вучићем. Сутрадан је у присуству бројних чиновника изјавио следеће кнезу Милошу: „По заповести господара и цара а по налогу министарства, ја имам дужност да се нађем код ваше личности за време, докле то моја дужност изискује.“ Потом је кнезу предао акредитиве и одобрење руске владе да се кнез Милошеви синови школују у Русији.¹⁴

¹⁰ *Политические и культурные отношения*, 105–106; *Српске новине* 7 (18. фебруар 1838).

¹¹ *Исто*.

¹² Датуми у тексту су по грегоријанском календару. Датуми докумената и периодике из 19. века у напоменама дати су према јулијанском календару.

¹³ *Политические и культурные отношения*, 120.

¹⁴ Први сусрет кнеза Милоша и Вашћенка није протекао у пријатељској атмосфери. Кнез се жалио да га Русија, уместо покровитељства, тиранише и да је спречила да добије титулу „светлости.” Вашћенко га је уверавао у добре намаре руског двора и питао га је да ли се устав припрема у складу са препорукама кнеза Долгорукова (Н. Попов, *нав. дело*, 355). Вашћенко је у првом извештају Азијском департману МИД 15/27. фебруара 1838. написао: „Стот народ истинно предан России оживляется ныне надеждою на лучшую будущность своего отечества” (*Политические и культурные отношения*, 111–112). Енглеском конзулу Хоцесу

Вашћенков долазак у Србију убрзао је рад на изради устава. Образована је велика уставотворна комисија у којој су били представници опозиције и кнежеви приврженици. Вашћенко је настојао да се устав изради у складу са руским очекивањима. Пожуривао је рад комисије и присуствовао је њеним заседањима. Када му је на увид предат нацрт устава који су израдили кнежеве присталице Ј. Живановић и С. Радичевић, Вашћенко га је одбацио с образложењем да даје широка права кнезу на штету Савета и да је сачињен с намером да буде одбачен од Русије.¹⁵ На кнеза Милоша и његову политику Вашћенко се жалио у писму П. И. Рикамну 1. априла 1838. године. По његовом мишљењу, кнез подстицан од Енглеске, машта о политичкој независности Србије и покушава да одбаци руски утицај. Иако кнез истиче своју приврженост царском двору, у комуникацији с њим не опонира, ипак не испуњава руска очекивања. Као пример Милошеве притворности и антируске политике навео је догађај са заседања у Савету, када је кнез саопштио да се Вашћенко, наводно, противи томе да се Србија назива кнежевинам, а чланове Савета упитао је да ли је дужан да привилегије које Србија ужива жртвује интересима руског двора.¹⁶

Вашћенкови напори да се у складу са руским препорукама и интересима донесе устав Србије нису уродили плодом. У приближно исто време када је Вашћенко преузео дужност у Србији, кнез Милош је од Порте добио позив за слање делегације у Цариград где би се то питање решило. Русија се с тим кораком Порте сагласила тек у априлу 1838. године. За ту, како је назива, „британску интригу” Вашћенко је сазнао по доласку у Београд о чему је преко конзулата у Букурешту обавестио надлежне у Санкт Петербургу.¹⁷ Слањем тзв. „чрезвичайне депутације“ у Цариград априла 1838. године тежиште политичке и дипломатске борбе Русије и В. Британије око устава Србије пренето је у Цариград.¹⁸

Вашћенко је током 1838. Године, подржаван од опозиције, водио борбу против кнеза Милоша и британског утицаја у Србији. Када је у мају

сметало је то што је београдски везир Јусуф-паша Вашћенка дочекао с више почести него што је њега (М. Гавриловић, *Почеци дипломатских односа*, 140).

¹⁵ Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, 160–161.

¹⁶ *Политические и культурные отношения*, 118–119; Р. Љушић, *нав. дело*, 161–162.

¹⁷ *Политические и культурные отношения*, 116. Пошто се Русија сагласила са слањем српске делегације у Цариград чврсто је била решена да не дозволи мешање Британије у решавање српског уставног питања (Р. Љушић, *нав. дело*, 165–167).

¹⁸ Р. Љушић, *нав. дело*, 166–193.

1838. кнез Милош сменио председника Савета, опозиционо настројеног Стефана Стефановића Тенку, Вашћенко је у званичној ноти осудио кнежеву одлуку, наводећи да старешине без доказане кривице према Порти не могу бити смењиване и лишене звања. Секретара руског посланства у Цариграду Владимира Титова, који је заступао А. Бутејева, известио је 26. маја 1838. о кнез Милошевој безграничној вери у британску подршку, толико да за Русе не жели да зна. Жалио се на то да му ни посланство из Цариграда ни Министарство из Русије не шаљу ни најмањи наговештај које кораке да предузме, па мислећи на српског кнеза готово очајнички вапи: „Неужели мы не в состоянии сломать кичливости этого дикаря?”¹⁹ Вашћенко је успоставио чврсте везе са предводником депутације Аврамом Петронијевићем који му је уочи поласка у Цариград обећао да ће се придржавати руских упутстава и са њим је водио поверљиву преписку.²⁰

У односу на дипломатске представнике осталих земаља, руски конзули у Србији имали су посебан третман, те су срдачније и с поверењем предусретани. Када се зна да је Вашћенка опозиција дочекала као „Месију”, онда је разумљиво како је он веома брзо по доласку успоставио развијену мрежу достављача који су га обавештавали о свим одлукама кнеза и Савета.²¹ Стога су Вашћенкови извештаји из Србије поткрепљени бројним прилозима до којих је релативно лако долазио. С једне стране, ти извештаји омогућили су руском Министарству иностраних дела да стекне поуздан увид у стање у Србији, а са друге стране, посредством Вашћенка, руска влада је утицала на политичке прилике у Србији. У званичним извештајима Вашћенко нимало бираним речима оцењивао је личност и владавину кнеза Милоша. У писму П.

¹⁹ *Политические и культурные отношения*, 138.

²⁰ Н. Попов, *нав. дело*, 419; Б. Куниберт, *нав. дело*, 634; Р. Љушић, *нав. дело*, 167. А. Петронијевић пред смрт сећао се свог рада на изради Устава из 1838. „Убио, вели, Бог Јефрема Обреновића и Вашченка, који су ми додијали били с приватним писмима из Београда у којима су ми претили осветом народном, ако у овој тачки попустим“ (Ј. Живановић, *Неколико примечанија на књигу Славени у Турској од Кипријана Роберта*, Споменик СКА VI (1890) 96–97); Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић 1791–1852*, Београд 2012, 110.

²¹ Ради се о највишим српским чиновницима: секретару кнеза Милоша Пауну Јанковићу, због русофилства названог Баћа, председнику Савета Стефану Стефановићу Тенки, Томи Вучићу Перишићу, тада најутицајнијем политичару у Србији, Јанићију Ђурићу члану Савета и другим. Према мишљењу Н. Попова један чиновник из кнежеве канцеларије доставио је Вучићу кореспонденцију кнеза Милоша са британским конзулом. Вучић је ту поверљиву преписку потом доставио руским дипломатама (Н. Попов, *нав. дело*, 353).

Рикману 1. априла 1838. пише: „Вот каков между тем человек, управляющий, к несчастию, добрым народом сербским. Властолюбив, корыстолюбец, жестокосердый, грабитель, метительный, завистливый, притворный, не терпящий никакого согласия, худой правитель и худой муж семейства (...)”²²

Поступајући по налозима Азијског департмана Министарства иностраних дела Вашћенко је током лета и јесени 1838. одржавао тесне везе са београдским везиром Јусуф-пашом, у складу са „дружественными связями которые существуют между Россиею и Турциею”.²³ Неизвесност која ће страна победити, кнежева или опозициона, односно, британска или руска, довели су Србију на ивицу унутрашњег сукоба. Тома Вучић је у септембру 1838. Вашћенку изнео план по коме би окупио народ из свих крајева Србије и довео га у Крагујевац, па приморао кнеза на абдикацију. Међутим, Вашћенко је уздржавао опозицију, пре свега Вучића, Јеврема Обреновића и Стојана Симића од непромишљених подухвата.²⁴ Кнез Милош је с друге стране настојао да пажљивим односом одобровољи руског конзула. Тако је августу 1838. године наредио старешинама Пожаревачког и Крајинског округа да организују дочек и спровод до Београда Вашћенкове породице која је из Русије приспела у Србију.²⁵ Такође, препоручио је да државна зграда код данашњег Студентског трга, предвиђена за руски конзулат, Вашћенку буде издата по повољној цени.²⁶ Међутим, ти кнежеви

²² *Политические и культурные отношения*, 120.

²³ *Исто*, 141–142.

²⁴ *Исто*, 151–154, 160.

²⁵ Кнез Милош је 8. августа 1838. наредио Стефану Стојановићу, команданту дунавско-тимочком, Настасу Петровићу, економу државних и кнежевих добара у Округу пожаревачком и старешини Среза моравског Петру Илићу да Вашћенкову породицу дочекају у Фетисламу. Међутим, Вашћенко је истог дана дошао у Кладово где му је породица већ била приспела, а наредног 9/21. августа „с фамилијом својом на једном праму за у Београд отпратио се“. Вашћенка је у Кладову угостио трговац Крачун Николајевић. Вашћенко је у Пожаревац стигао 12. августа „и не бавећи се по ручку нимало, но одма пошао је у Смедерево на конач“ (АС, Поклони и откупи, даље: ПО, к. 98, бр. 135).

²⁶ Уговор о закупу куће у којој је смештен руски конзулат потписали су у име кнеза Милоша ађутант Алекса Симић и директор казначејства Павле Станишић 11. септембра 1838. Кнез Милош је поручио Симићу и Станишићу: „Гледајте да ствар ту с њиме тако окончате, како му се неће чинити да је сума за кирју претерана“. Та зграда је својевремено купљена од трговца Димитрија Радовића. Вашћенку је издата за стотину аустријских дуката годишњег закупа. „Господин Вашћенко задовољан је с ценом и плаћаће је с благодарностју“ (АС, ПО, 98–146).

знаци пажње нису допринели отопљавању односа.²⁷ Посебно непријатан сусрет кнеза Милоша и Вашћенка десио се почетком октобра 1838. када је руски конзул отворено пребацио кнезу Милошу везивање за Енглезе. „Видите, дакле, да не треба да верујете таквим лажним обећањима, ако вам је уопште стало до руске заштите. ... Ви сте криви што се Енглеска умешала у српско питање у Цариграду, а и иначе“.²⁸

Устав из 1838. године донет је крајем децембра. Од тада кнежев однос према Русији и Вашћенку у потпуности се променио. На састанку са Вашћенком 22. јануара 1839. кнез Милош га је упитао да ли и даље може рачунати на царску милост, нашта му је руски представник одговорио да су кнежеви поступци штетили њему као владару и народу, али се нада кнежевом повратку на „спасоносни пут.“²⁹

Извори српског порекла који су нашли своје место у историографској литератури, недвосмислено указују на одлучујућу Вашћенкову улогу у политичким процесима у Србији у првој половини 1839. године. Његовом заслугом осујећена је намера кнеза Милоша да устав уместо у Београду обнародује у Крагујевцу, где је кнез имао снажније упориште.³⁰ Именовање виших чиновника и усвајање закона нису могли проћи без Вашћенкове сагласности. Поставио се као врховни арбитар у споровима кнеза и Савета. У марту 1839. кренуо је за кнезом Милошем у Крагујевац, намеравајући да остане у престоници све док се не донесу неопходни закони.³¹ У ствари, Вашћенко је поступао по налозима своје владе. Канцелар Неселроде упозоравао је посланика А. Бутењева 26. фебруара 1839. године да се, без обзира што је устав проглашен, знајући карактер кнеза Милоша и његов обичај да неиспуњава обећања, строго надзире примена устава и закона.³² У цариградском посланству Вашћенков дотадашњи ангажман у Србији сматрали су успешним, па је А. Бутењев предложио К. Неселродеу 19. марта 1839. да

²⁷ Куниберт пише да је Вашћенко идући кнезу из Београда у Крагујевац у механама у којима се задржавао, окупљеном народу говорио да се кнез окренуо против Русије и приклонио Енглезима, којима ће одобрити да исеку шуме, те да ће Енглези довести протестантске мисионаре од којих се Срби неће моћи одбранити (Б. Куниберт, *нав. дело*, 660–662).

²⁸ М. Гавриловић, *нав. дело*, 159; Б. Куниберт, *нав. дело*, 674–676; *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића у два дела од 1813. до 1842. и од 1858. до 1867.* приредио Живан Живановић, Београд 1928, 292.

²⁹ *Политические и культурные отношения*, 175–176.

³⁰ Р. Љушић, *нав. дело*, 183–184; *Политические и культурные отношения*, 183.

³¹ Р. Љушић, *нав. дело*, 437.

³² *Политические и культурные отношения*, 182.

се награди: „Его усилия увенчались полным успехом и внутреннее спокойствие Сербии, столько раз находившееся под угрозой, серьезным образом не было нарушено.”³³

Неспремност кнеза Милоша да се повинује Уставу и законима, додатно је заострила политичке односе у Кнежевини.³⁴ У свим тим збивањима током маја и јуна 1839. године Вашћенко је имао одлучујућу улогу. Објављени руски дипломатски извори указују да су Вашћенкови извештаји из Србије у великој мери утицали на одлуку руског двора да крајем 1838. разматра могућност смене на српском престолу. Канцелар Неселроде писао је посланику Бутењеву 25. децембра 1838. године: „Если она [Порта-Р.П.] сочтет смещение Милоша полезным и реально осуществимым, император, со своей стороны, не выскажет никаких возражений против этой меры. Более того, его величество уполномочивает вас заявить о полном его на то согласии и при случае договориться о средствах осуществления оной меры, коль скоро обстоятельства могут того потребовать.”³⁵ Покретање Јованове буне крајем маја 1839. представљао је последњи покушај кнеза Милоша да сруши устав и очува власт. Вашћенко је присуствовао седници Савета на којој се расправљало о мерама које је требало предузети. Поједини саветници су тада отворено оптуживали кнеза да стоји иза побуне и предлагали су његово заточење у београдској тврђави. Вашћенко је морао да смирује саветнике, а Бутењева је известио да се кнез малодушно, без изговорене речи саглашавао са свим шта је од њега тражено.³⁶ Буну је угушио Тома Вучић Перишић који је иницирао сазивање народне скупштине на којој је требало утврдити кривце, алудирајући на кнеза Милоша. Почетком јуна 1839. године кнез Милош се одлучио на абдикацију. Претходно је од Вашћенка добио објашњење да престо припада кнежевићу Милану. Кнежев предстваник и министар иностраних дела А. Петронијевић је саставио, а Вашћенко прегледао два акта којима је власт с кнеза Милоша пренета на његовог сина Милана: *Отреченије* и *Уступленије*. Као разлог „добровољног“ повлачења с власти кнез Милош у оба документа наводи „слабост здравља“, изражава задовољство што оставља земљу „обезбеђену правима и преимућствима.”³⁷ Накнадно је кнез Милош у

³³ Исто, 188.

³⁴ Пошто је комисија израдила нацрт закона о Савету Вашћенко је рецензирао тај закон (Р. Љушић, *нав. дело*, 219–221).

³⁵ *Политические и культурные отношения*, 173.

³⁶ Р. Љушић, *нав. дело*, 446.

³⁷ Н. Попов, *нав. дело*, 13; Р. Љушић, *Прво намесничство*, 13; Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003, 97–108; Исти, *Аврам Петронијевић 1791–1852*, 119.

представци руском двору оптуживао Петронијевића и Вашћенка да су „од њега на превару и силу изнудили оставку.“³⁸

Догађаји из 1838/39. године уверили су руску владу да је неопходно оснивање генералног конзулата у Србији. То што су и друге европске силе имале конзулате у Србији и због обима послова у Оршави који захтевају стално присуство руског дипломатског представника били су аргументи канцелара Неселродеа које је 23. априла 1839. године навео у прилог оснивања генералног конзулата Русије у Србији.³⁹ Пошто су од Порте прибављени ферман и берат, руски генерални конзулат у Београду је званично отворен 15. септембра 1839. године. Вашћенко је тиме постао први генерални конзул Русије у Србији. Намесници, чланови Савета, митрополит Петар, бројни чиновници и око две хиљаде грађана присуствовало је подизању руске заставе испред зграде конзулата. Потом је митрополит освештао конзулат, а члан намесништва и министар иностраних дела Аврам Петронијевић, честитао Вашћенку именоване. Вашћенко је узвратио да ће се трудити да и убудуће српском народу обезбеди „покровитељство Велике Русије.“⁴⁰

У први мах се чинило да је абдикацијом кнеза Милоша испуњен циљ руске политике у Србији. Међутим, за време владавине намесништва од јуна 1839. до марта 1840, унутрашњи сукоби су настављени и попримили су династичко обележје.⁴¹ У извештају Бутећеву 4. јануара 1840. године Вашћенко пише о честим свађама на седницима Савета, о подели на присталице Томе Вучића Перишића и на присталице Јеврема Обреновића, који се више консултује са аустријским конзулом Атанцковићем него са њим, о намери владе да измести престоницу из Београда у Крагујевац, пасквилама и, уопште, великом раздору међу

³⁸ Н. Попов, *Русија и Србија* 3–4, Београд 1870, 15; *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића*, 133–134; Р. Љушић, *Прво намесништво*, 107. Пошто је угушена Јованова буна, на предлог Томе Вучића основан је „Чрезвичайни суд над бунтовницима“ који је судио учесницима буне. Изречене казне су штампане у „Српским новинама“, али су пре штампања достављане Вашћенку „надлежног поступка ради“ (Р. Љушић, *Прво намесништво*, 126–127).

³⁹ Цар Никола I на полеђини те представке написао је: „Исполнить” (*Политические и культурные отношения*, 189).

⁴⁰ *Српске новине* 40 (9. септембар 1839); Е. П. Кудрявцева, *Русские на Босфоре*, 155–158.

⁴¹ Петронијевић и Вучић дозволили су прелазак у Србију Карађорђевој породици. На Вашћенково инистирање одлука је опозвана у септембру 1839. (*Политические и культурные отношения*, 206–209; Р. Љушић, *Прво намесништво*, 47).

чиновницима. Стога, предлаже што скорији долазак кнеза Михаила у Србију.⁴²

Међутим, ступање на власт кнеза Михаила у марту 1840. године само је заострило политичке сукобе у Србији. Наиме, Вучић и Петронијевић су именовани за кнежеве саветнике што је изазвало реакцију обреновићеваца који су протествовали због додатног ограничења кнежевске власти, па су широм земље организовани покрети подршке српском кнезу. Вашћенко и руска дипломатија подржали су Вучићево и Петронијевићево постављење за саветнике и то је био један од разлога кнез Михаилове уздражаности према Русији на почетку владавине. Вашћенку је онемогућено да присуствује седницама Савета, сметало му је што је један од министара – Стефан Радичевић – раније иступао против Русије и што је кнез хладан и уздражан према њему. Вашћенко је крајем априла 1840. уверавао кнеза да ужива подршку царске владе. То што је кнез на његов предлог именованог агента у Бечу Филипсборна, Вашћенко је сматрао да је довољно за успостављање обостраног поверења.⁴³ Под притиском обреновићеваца Вучић и Петронијевић су почетком маја 1840. поднели оставке на све функције и побегли под турску заштиту. Покрети обреновићеваца постали су масовнији. Међутим, конзулу Вашћенку су сметала антируска иступања појединих кнежевих приврженика, Петра Вулићевића и извесног Милије који су у Смедеревском округу јавно говорили да Вучић и Петронијевић намеравају да предају Србију руској управи. Тим поводом конзул се у званичној ноти пожалио кнезу Михаилу 28. маја 1840. године.⁴⁴ У лето 1840. године

⁴² *Политические и культурные отношения*, 206–209. Вашћенко је за време владавине Намесништва 1839/40. често позиван на тзв. опште заседање Савета, односно заједничке седнице Савета и Намесништва (Р. Љушић, *Прво наменшиштво*, 78).

⁴³ *Политические и культурные отношения*, 206–209, 217–217.

⁴⁴ *Исто*, 218–219; Р. Ј. Поповић, *нав. дело*, 123–125. У фонду Министарства иностраних дела Србије који се чува у Архиву Србије, сачувано је осам предмета из 1841. године које је Министарство разменило са Вашћенком. Српско министарство је 1840. године тражило од Вашћенка податке о Филипу Лучићу из Одесе, којем је српска влада наводно дала 40.000 форинти за куповину наоружања у Русији. Вашћенко је у писму од 29. априла 1841. известио Министарство да у папирима покојног Лучића није пронашло ниједан доказ да је српска влада дала новац за куповину 2.000 пушака. У августу 1841. Вашћенко је обавестио Министарство да су српски депутати из 1812. године Јаков Ненадовић, Сима Марковић и Михаило Грујовић одликовани златним медаљама, а не орденом Св. Ане како је тврдио Грујовић. У октобру 1841. Вашћенко извештава Министарство о одлуци цара Николе да прими четворицу младића из Србије на школовање у војне школе у Русији (АС, МИД-и, деловодни протокол, 1841, 198, 229, 262, 499, 1462, 1632, 2342)

уследила је мисија Портиног комесара Муса-ефендије који је требало да извиди унутрашње несугласице у Србији. Посланик Бутењев саветовао је Вашћенка 18. јуна 1840. да буде на руци Муса-ефендији, али и да води рачуна о томе да турски емисар не поступа по тајним налозима. Већ тада је Вашћенко заузео став који је изнео Бутењеву, да Вучићево и Петронијевићево враћање на раније дужности, ради мира, у земљи није било могуће. Циљ руске дипломатије у том тренутку био је успостављање мира и поретка у Србији, а кнез Михаило требало је да се клони утицаја чланова своје породице, спречи евентуални повратак кнеза Милоша у Србију и да се уздржава од промене устава. Те захтеве кнезу Михаилу је саопштио 24. јуна 1840. године руски посланик на Порти Бутењев.⁴⁵ Вашћенко је заједно са турским комесаром Муса-ефендијом, кнезом Михаилом и највишим српским чиновницима присуствовао Народној скупштини у Београду 1. августа 1840. године. Криза је привремено решена у октобру 1840. када је Портин емисар Муса-ефендија у емиграцију повео 37 уставобранитељских првака.⁴⁶

Да би побољшао позицију своје владе, кнез Михаило је у јесен 1840. у Цариград послао Јована Германа. Овај му је 1. децембра 1840. писао да о српској влади Порта и руско посланство у Цариграду немају најбоље мишљење. Предлагао је кнезу да „сваким начином“ на своју страну придобије Вашћенка, „ма и с новцем било“, како би овај што повољније извештаје из Србије слао. „Да би га убедили на то, треба Вам много ласкати му, често к њему одлазити презивати га, па запитати за совјете у правитељственим делима у која се он радо меша и за њи се интересује, да му докажете да сте сасвим, и Ви и српско правитељство, душом и срцем, покровитељници одани и привржени.“⁴⁷

Египатска криза 1840/41. године и истицање важности Ункијар-Искелеског уговора утицали су на промену политике Русије према

⁴⁵ *Политические и культурные отношения*, 218–219; 221–222.

⁴⁶ В. Вучковић, *нав. дело*, 15–16.

⁴⁷ Ј. Герман – кнезу Михаилу. Цариград, 19. новембар 1840, АС, фонд Илије Гарашанина, 51. Герман је тражио да му кнез пошаље у Цариград између 20 и 30 хиљада дуката којима би могао „задобити на нашу страну главна овде лица“. Поводом тзв. „немира колубарског“ који су у пролеће 1841. организовали обреновићевци Герман је писао кнезу Михаилу: „Из рапорта Ђамил-паше и г. Вашћенка две власти на своје негодованије и незадовољство добиле су о овоме известије. Коловођом овог бунта сматрају овде Вашу свету мајку. Обе пак власти задовољне су на мерама, које сте предузели, да све то предупредите“ (Ј. Герман – кнезу Михаилу, Цариград 2/14. јул 1841 АС, Збирка Мите Петровића, даље: ЗМП, 8006).

Османском царству, али и према влади кнеза Михаила.⁴⁸ Ставом о повратку уставобранитељских емиграната у земљу и подршком влади кнеза Михаила поводом такозване Нишке буне најбоље се уочава промењени став руске дипломатије према Србији. Што се тиче повратка уставобранитеља, Русија је била у договору са Портом и тежила је компромису. Наиме, велики везир Реуф-паша у децембру 1840. обећавао је уставобранитељима да ће их султан, у договору са руском владом, вратити на ранија звања, па су сличне инструкције добили и београдски мухафис Ђамил-паша – од Порте – и руски конзул Вашћенко од своје владе. Из писма које је кнез упутио Вашћенку 6. фебруара 1841. сазнајемо да је руски конзул у „вишекратним састаницима са кнезом“ и „ради общег спокојствија и уклоненију даљи непријатности“ предлагао давање потпуне амнестије „одцепљеним од правитељства лицима“, њихов повратак кућама, те да се бившим саветницима врате пензије. Вашћенков предлог кнез Михаило је проследио Савету, који је инсистирао да се Вучићу, Стојану Симићу и Милутину Гарашанину, као главним противницима кнеза Михаила, за извесно време онемогући повратак у отаџбину.⁴⁹ Из овог се види да су руска дипломатија и Вашћенко као њен представник у Србији у зиму 1840/41. године држали још увек страну уставобранитељима, који су са своје стране морали да се обавежу да неће радити против владе кнеза Михаила.⁵⁰

Сложене политичке прилике у Румелији подстакле су руску дипломатију да оснажи присуство у Србији, па је поред генералног конзула Вашћенка у пролеће 1841. године у Србију упутила специјалног изасланика барона Николаја Ливена. Управо је барон Ливен саопштио кнезу Михаилу промену курса руске политике према Османском царству. Посланик у Цариграду Владимир Титов у писму Вашћенку 5. марта 1841. препоручивао је да сарађује са Ливеном, чији је задатак био да подржи владу кнеза Михаила и обузда самољубље старешина.⁵¹ Титов је истог дана упутио писмо и кнезу Михаилу у којем га је обавестио да је долазак барона Ливена у Србију доказ добронамерног става цара према српском народу.⁵²

⁴⁸ В. Вучковић, *нав. дело*, 27; *Международные отношения*, 141.

⁴⁹ АС, ЗМП, 8009.

⁵⁰ Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић*, 137–138.

⁵¹ „Поддерживать местное правительство, обуздывать самолюбие и своеволие старейшин (...) таковы всегдашние обязанности вверенного вам поста...” (*Политические и культурные отношения*, 224).

⁵² „Наш генеральный консул, ... свидетельствует об искренней готовности вашей предать забвению неприятности, в минувшем году возникшие с некоторыми из

Углед кнеза Михаила у очима руских дипломата порастао је нарочито за време такозване Нишке буне, која је према најновијим истраживањима Милоша Јагодића била припремана током 1840. и 1841. године и требало је да захвати не само подручје Ниша и шире околине, већ Новог Пазара, Сјенице, Косова, па чак постоје индиције да је буна припремана у Метохији и околини Скопља. Специјални руски изасланик барон Ливен је насупрот инструкцијама својих претпостављених, „охрабривао“ устанике и са њима се састајао.⁵³ Међутим, конзул Вашћенко је уочи избијања буне делегацију побуњеника која је у Београду марта 1841. године молила за помоћ Русије, одбио и саветовао да се покоре „вољи султановој“.⁵⁴ За време трајања буне кнез Михаил је одлучно реаговао, пружио је уточиште за око 1.400 породица које су пребегле у Србију и активно је сарађивао са руским представницима. Извештај барона Ливена Министарству иностраних дела 2. јуна 1841. садржавао је похвалне оцене о „младом војду Срба“, његовим племенитим намерама и неочекивано чврстом карактеру за тако младог човека, што је било опредељујуће за промену става Русије према кнезу Михаилу.⁵⁵

На другој страни, уставобранитељи у Цариграду, због промењеног руског става према њиховом повратку, још више су се ослонили на Порту. Петронијевић и Вучић оптуживали су Русију да је умешана у буну, истицали

уважаемых в народе старейшин, и употребить самые деятельные меры к примирению враждующих партий, успокоению умов и водворению тишины на прочных основах всеобщего единодушия и доверия” (*Политические и культурные отношения*, 225). Барон Ливен је имао царев налог да „књазу од височајшег имена да совјете и внушенија која ће најсообразнија бити с настојашћим обостојатељствама ... и представити „сву опасност садашњег положенија Србије, расејати заблуђења којим би књаз по причини младости своје увучен био“ (АС, ЗМП, 8009); А. Ивић, *Борба кнеза Михаила и Томе Вучића Першића од 1840. до 1842*, Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра, Београд 1984, 83–84.

⁵³ М. Jagodić, *Failed Conspiracy: Organisation and Preparation of the Serbian Uprising against Ottoman Rule in 1840–1841*, *Limes plus XII*, № 3 (2015) 47–48; В. Вучковић, *нав. дело*, 25.

⁵⁴ М. Јагодић, *исто*.

⁵⁵ *Политические и культурные отношения*, 232. Похвале на рачун кнежевог држања изнео је и руски агент Д. Ф. Кодинц који је у јулу 1841. године у Београду разговарао са њим и конзулом Вашћенком. „Молодой князь сколько я мог заметить, был в полной мере, обрадован тем, что действия его в время бедственных событий в Бугарии были одобрены государем императором ...” (*Политические и культурные отношения*, 238).

су конспиративну улогу барона Ливена и конзула Вашћенка у припреми те буне. У „Српским народним новинама“ у Пешти појавили су се чланци које су достављали уставобранитељи из Цариграда и њихови симпатизери из Србије у којима је истицана штетност руског протектората за Србију, која је уместо једног (османског), имала два господара (османског и руског), па је писало „ако се кадгод вопрос самосталности српске покренуо буде, лакше ће бити Србији опростити се терета турског, него пријатељства руског“.⁵⁶ Преко ноћи улоге су се промениле. Некадашњи пријатељи Русије и Вашћенкови сарадници у обарању с власти кнеза Милоша, сада су постали противници, а кнез Милошев син уживао је руску подршку.

Иако је био добро обавештен и утицајан, Вашћенка је изненадио династички преврат у Србији у септембру 1842. године. Вашћенко је, додуше, у једном извештају у јуну 1842. године тачно предвидео да би евентуалну буну у Србији подстакли београдски везир, специјални аустријски изасланик на српској граници генерал Хауер и неколико српских незадовољника.⁵⁷ Занимљиво је и то да је секретар руског конзулата у Београду Вранов, дакле, најближи Вашћенков сарадник, био умешан у припреме Вучићеве буне, због чега је смењен.⁵⁸ Као што је био случај приликом кнез Милошеве абдикације 1839. године, тако је и кнез Михаило у одсудном тренутку затражио састанак са Вашћенком. Притиснут Вучићевим побуњеницима, кнез је стигао у Топчидер 6. септембра 1842. године. Од Вашћенка је тражио савет шта да чини. Конзул му је најпре предложио да затражи заштиту код београдског везира, а када је кнез Михаило одлучно одбио предлог и пошто Вашћенко није могао да му гарантује безбедност у свом конзулату, кнез је у страху за сопствени живот у ноћи између 6. и 7. септембра прешао у Аустрију.⁵⁹

Одмах после кнежевог напуштања Србије Вашћенко је 7. септембра 1842. године у руском конзулату окупио стране конзуле у Србији и тада су саставили заједничку декларацију коју су предали београдском везиру Ђамил-паши. У том документу истакнуто је да је буна у Србији уперена против султана, Вучић је означен као главни кривац и потврђено је право кнеза Михаила на владу. Вашћенко је са

⁵⁶ Н. Попов, *нав. дело*, 126–127; Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић*, 142.

⁵⁷ *Политические и культурные отношения*, 270.

⁵⁸ *Политические и культурные отношения*, 272. Наиме, улога Вранова састојала се у томе што је тужбу против кнеза Михаила са неколико стотина потписа однео у Петроград, али је као кривоклетник српске владе и Вашћенка ухапшен и лишен службе (Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, 6).

⁵⁹ Д. Страњаковић, *Вучићева буна*, 75–76.

осталим конзулима наредног дана посетио Тамил-пашу и Портиног изасланика Шекиб-ефендију где су уложили жалбу на протеривање кнеза Михаила.⁶⁰ У међувремену, од посланства у Цариграду Вашћенко је добио налог да привремену српску владу сматра нелегитимном и да, до даље наредбе, избегава сваки контакт који би се могао сматрати као признање новонасталог стања.⁶¹ Колико је Вучићева буна узнемирила Вашћенка сведочи извод из његовог писма А. П. Бутејеву 8. октобра 1842. године: „Не могу выразить сколько все это нанесло мне неприятностей и огорчений, знаю только что я устарел здесь прежде времени и потерял почти зрение.” Жалио је „младог Обреновића” који се исувише ослањао на саветнике који нису добро радили, нити су прихватили руске савете. Сматрао је да кнез Александар нема владарских способности и да ће Вучићева диктатура привремено утврдити владу, која ће се убрзо растројити због личних сукоба, „ибо зависть и упрямство суть отличительные черты сербов.”⁶²

⁶⁰ На том састанку турски представници рекли су конзулима да једино руски конзул има право да се меша у политичка питања у Србији, стављајући до знања осталим конзулима да су они званично трговачки агенти (Д. Страњаковић, *Вучићева буна*, 81–82; В. Вучковић, *нав. дело*, 45–46). Министарство иностраних дела Русије није се сагласило са тим Вашћенковим кораком јер је Русију ставио у исти ранг са представницима осталих сила које нису имале уговорно право са Портом у српским пословима (Д. Страњаковић, *нав. дело*, 79–80; В. Вучковић, *нав. дело*, 49).

⁶¹ В. Вучковић, *нав. дело*, 49, 65; Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, 146.

⁶² *Политические и культурные отношения*, 252–254; 272. У првим недељама после Вучићеве буне Вашћенко је безрезервно подржавао свргнутог кнеза Михаила. Кнез Михаило је 12. септембра 1842. позвао Вашћенка да са секретаром С. Петровићем пређе у Земун. На састанак је послат Петровић који је Вашћенку пренео кнежев захтев да му се из Београда пошаљу путна кола за делегацију коју је намеревао да пошаље у Петроград (АС, ПО 23–58, 61). Кнез је потом 2. септембра 1842. замолио Вашћенка да писма посланику Титову и Сарим-ефендији спроведе у Цариград (АС, ПО, 23–63). Кнез Михаило је 1. октобра 1842. обавестио Вашћенка о именовању Јована Николића за свог изванредног опуномоћеника у депутацији коју шаље у Цариград (АС, ПО, 23–108). Вашћенка је о односима у обреновићевској емиграцији у Земуну и новостима уопште обавештавао и Милош Богићевић. У писму 29. октобра 1842. пише о проласку Акиф-ефендије кроз Земун и Портином признању А. Карађорђевића за кнеза Србије (АС, ПО, 23–140). Два дана касније, о састанку у Земуну Вучића, Петронијевића са саветницима Марковићем, Хербезом и Протићем (АС, ПО, 23–144). У писму 11. децембра 1842. послат је списак пребеглих официра из Србије (АС, ПО, 23–172, 174, 175, 176, 178). У писму 30. децембра 1843. Богићевић се правдао Вашћенку „за неистине у својим писмима“

Лично писмо цара Николе I султану Абдулу Мециду, које је султану предато 24. новембра 1842, открило је намере руске владе према догађајима у Србији. Династички преврат сматран је револуционарним чином и актом упереним против интереса Русије.⁶³ У специјалну мисију у Србију поново је био упућен барон Ливен који је у Бечу, Београду и Цариграду требало да прикупи обавештења о правом стању ствари и помогне Порти у успостављању законитог поретка. Од тада барон Ливен, а не конзул Вашћенко, води главну реч у преговорима са турским званичницима и уставобранитељима у време кризе 1842/43. године. Ливен је три пута долазио у Србију (новембар 1842, јун 1843. и јул–новембар 1843). Руски историчар К. Никифоров попустљиву струју у Министарству иностраних дела Русије према српском питању назива „линија Ливен–Данилевски“, насупрот које је стајала чврста струја оличена у канцелару К. Неслеродеу и конзулу Вашћенку.⁶⁴

Вашћенков тврд став према уставобранитељској влади може се правдати тиме што је у пролеће 1843. године кнежев представник и министар иностраних дела Аврам Петронијевић водио отворену антируску политику. Петронијевић се залагао за отпор руским захтевима и уздао се у савезништво са пољском емиграцијом и посредством ње са Француском и В. Британијом. Убрзо се показало да су уставобранитељи прецењивали обећања пољске емиграције и западних влада. Руска влада у марту 1843. наредила је Бутењеву да напусти Цариград, а Вашћенку Београд, уколико Порта одбије да испуни руске захтеве. Суочене са непоколебљивим руским ставом, Велика Британија, Француска и Аустрија саветовале су тада Порти да прихвати руске услове: сазивање

и наводи лица од којих је слушао о неким догађајима (АС, ПО, 23–179). Кнез Михаилова канцеларија писала је Вашћенку 28. децембра 1842. о исказима учесника Нишке буне које су ови дали после бекства из Србије у Земунском магистрату, док је 3. јануара 1843. упутио писма за посланика у Цариграду Бутењева и царског изасланика Ливена (АС, ПО, 24–2).

⁶³ Н. Попов, *нав. дело*, 460; В. Вучковић, *нав. дело*, 68; А. Раствојић, *Енглези о бунама у Кнежевини Србији 1842–1844. године*, Историјски часопис 62 (2013) 229–243.

⁶⁴ *Политические и культурные отношения*, 290–291. Династички преврат у Србији уздрмао је Вашћенкову конзулску позицију. Руски посланик у Цариграду Бутењев у писму Вашћенку 5. маја 1843. истиче да је Ливеново именовање имало за циљ да, уочи поновљених избора за српског кнеза, одагна сумње како руски двор подржава било коју страну у Србији (К. В. Никифоров, *Србија в средине XIX века*, 38–39). Из овог се посредно закључује да је руско министарство рачунало на Вашћенкову пристрасност у корист свргнутог кнеза Михаила.

скупштине на којој би се поново бирао српски кнез, удаљавање одговорних за избијање буне, демисија Тамил-паше из Београда и удаљавање Вучића и Петронијевића са положаја. Инсистирајући на испуњењу тих захтева руска влада је запретила слањем војске у Србију.⁶⁵

На Народној скупштини 27. јуна 1843. у Топчидеру, на којој је Вашћенко присуствовао, Александар Карађорђевић је поново изабран са српског кнеза. Вучић и Петронијевић, после договора са бароном Ливеном, из Београда су „протерани” у Крагујевац, односно Јагодину. Извесно отопљавање односа између руског генералног конзула Вашћенка и уставобранитељске владе уследило је после те скупштине. Наиме, Јован Хацић обавестио је Вучића 8. јула 1843. како је „г. Вашћенко са госпојом посетио у недељу књаза и књагињу, а ови су му у четвртак вратили посештеније њима.”⁶⁶

Међутим, руска влада није била задовољна протеривањем Вучића и Петронијевића у унутрашњост Србије. Барон Ливен се у јулу 1843. вратио у Београд и испоставио захтев да предводници преврата из 1842. морају напустити Србију. Народна скупштина у Крагујевцу у августу 1843. године сагласила се с тим предлогом, после чега су Вучић и Петронијевић кренули у егзил у Османско царство. Захтеви Русије тиме су се испунили. У септембру 1843. године кнез Александар је по други пут добио берат којим је потврђен за кнеза Србије, али сада уз сагласност Русије.

Признање уставобранитељског режима од стране Русије значило је и крај Вашћенкове конзулске службе у Кнежевини. Он је у мају 1843. године именован за генералног конзула у Букурешту, где је сменио Д. В. Дашкова, али је дужност у Србији предао тек у зиму 1843. године. У *Српским новинама* 10. децембра 1843. објављена је кратка вест о одласку руског „бившег овде генерал конзула” који је паробродом отпутовао у

⁶⁵ Д. Страњаковић, *Влада уставобранитеља*, 45–58; В. Вучковић, *нав. дело*, 86–87; *Международные отношения*, 142–144; К. Никофоров, *нав. дело*, 30–33;

⁶⁶ АС, ПО, 70–255. После преврата 1842. године прво званично писмо руског конзулата у Београду Министарству иностраних дела Србије упућено је 14. јуна 1843. у вези намирења дуга бившег министра Стефана Радичевића. Потом је конзулат по молби кнеза Михаила 3. јула обавестио Министарство да је бивши кнез Михаил за надзорника својих добара у Србији именован потпуковника Милоша Богићевића. Истог дана конзулат је Министарству представио потраживање дуга свог држављанина надворног саветника Димитрија Момировића који је тражио да му Григорије Зорић, бивши директор школа у Србији, исплати 50 дуката, и тако даље (АС, МИД-и, деловодни протокол, 1843, 714, 825, 826, 883, 1039, 1225, 1340, 1368, 1415, 1542, 1555, 1556).

Цариград.⁶⁷ За свој рад у Србији Вашћенко је одликован орденом Св. Ане другог степена и то је једно од три одликовања које је добио током рада у дипломатији.⁶⁸ Григориј Иванович Данилевски именован је за новог генералног конзула Русије у Србији.

Служба првог конзула Русије у Србији Герасима В. Вашћенка (1838–1843) није допринела унапређењу односа Руског царства и Кнежевине Србије. Поред различитих државних интереса, томе су допринеле и Вашћенкове карактерне особине. Куниберт је описао Вашћенка као човека пријатне спољашњости, али и охолог, који је с извесним презрењем гледао на околину. Такво држање више је одбијало, него што је привлачило.⁶⁹ Из расположивих извора може се закључити да је Вашћенко био ревностан дипломата. Он је настојао да тврдње у својим извештајима поткрепи преписом неког документа или усменим исказом. Аврам Петронијевић је знао да је Вашћенко „за важно држао и најмању спрдњу баба београдских и онакову, или изопачену, шиљао ју је у кабинет руски”.⁷⁰ И Вашћенко није имао високо мишење о српким владарима и политичарима. У тексту смо видели шта је мислио о кнезу Милошу, кнеза Александра је називао „мужиком“, док је Аврам Петронијевић по њему био лукав, „глуп, до крајности честољубив [и] почитује себе за најпааметнијег од свију.”⁷¹

Хладни односи између Русије и Србије потрајали су до краја владавине уставобранитеља. Те односе оптерећивале су интензивне везе уставобранитељских првака са пољском емиграцијом до револуције 1848/49, а педесетих година отворена аустрофилска политика кнеза Александра и дворске камариле. За водеће уставобранитељске прваке,

⁶⁷ Е. П. Кудрявцева, *Россия и становление сербской государственности 1812–1856*, Москва 2009, 151; *Српске новине* 96 (1. децембар 1843).

⁶⁸ *Политические и культурные отношения*, 315. Вашћенко је одликован још једним одредном Св. Ане другог степена и орденом Св. Владимира са мачевима (О. В. Медведева, *нав. дело*, 76).

⁶⁹ Занимљив поглед на Вашћенково конзулство у Србији дао је лекар кнеза Милоша и мемоариста Бартоломео Куниберт који је сматрао да Вашћенко није добро познавао „карактер“ Срба, да је рачунао да ће с позиције руског конзула „своју вољу наметнути Милошу“. Поред тога Вашћенково држање било је охоло. „Да је боље познавао природу овог народа онда би се брзо и лако уверио да такво држање не може код њега (српског народа – прим. Р. П.) имати онај успех и утицај који је могао имати код Грка и Бугара, те би за времена могао изменити начин свог поступања и понашња“ Б. Куниберт, *нав. дело*, 621).

⁷⁰ Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић*, 178.

⁷¹ АС, фонд Илије Гаршанина, 141.

пре свих Аврама Петронијевића и Илију Гарашанина, протекторат Русије схватан је као препрека за остваривање националних интереса. Српско-руски односи кренули су узлазном линијом тек повратком Обреновића на престо Србије 1858. године.

Radomir J. Popović

**ACTIVITY OF THE FIRST RUSSIAN CONSUL IN SERBIA
GERASIM VASCHENKO 1838–1843**

Summary

Gerasim Vasilevich Vaschenko, born in 1790, was the first Russian consul in Serbia. Like the majority of Russian diplomats in the Ottoman Empire, he began with his service in the Russian legation in Constantinople. As a dragoman (interpreter), he was perfecting his French and Turkish, and gaining practical knowledge necessary for diplomatic work. At the time of the Greek uprising, he was secretary to the commission for sheltering Greek refugees in Odessa (1821–1826), member of the Russian delegation in negotiations with the Turks in Akerman (May–October 1826), and member of the Russian mission in Wallachia and Moldova (1828–1830). He was the first Russian consul in the territory of present-day Bulgaria in Sliven (1830–1833). He also served as a consul in Orşova, Wallachia, from 1837 to 1838. Vaschenko's consulship in Serbia (1838–1843) may be tentatively divided into three phases. In the first phase (1838–1839), he worked on suppressing British influence in Serbia, supporting the opposition in its struggle against Prince Miloš. A change in the course of Russian foreign policy at the time of the second Egyptian crisis of 1840/41 resulted in Vaschenko's active support of Prince Mihailo's Government in 1841/42. The Russian influence in Serbia diminished significantly with the outbreak of Vučić's riot in 1842 and the banishment of Prince Mihailo. Vaschenko's consulship did not help improve relations between the Russian Empire and the Principality of Serbia. This was due not only to differing state interests, but also to Vaschenko's traits – his presumptuous behaviour and a derisive attitude which was off-putting rather than appealing.

Keywords: Vaschenko, Russian consul, Russia, Serbia, 1838, Prince Miloš, defenders of the Constitution, 1843.

Чланак примљен: 08. 04. 2016.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 12. 07. 2016.